

Iwo Bohr*

Astronauci amerykańscy w Toruniu w 1972 roku. „Utajniona wizyta”

American Astronauts in Toruń in 1972.
„The Secret Visit”

Amerikanische Astronauten in Thorn 1972.
„Verheimlichter Besuch”

Streszczenie. W artykule opisano wizytę Davida Scotta i Alfreda Wordena – dwóch astronautów misji Apollo 15 w Toruniu, 19 stycznia 1972 r. – wydarzenie jak dotychczas słabo znane. Odbyła się ona w niezwyklej okolicznościach, przy obniżonym statusie dyplomatycznym i dużych ograniczeniach w podawaniu informacji o nim w mediach. Rekonstrukcji przebiegu wizyty dokonano głównie na podstawie dokumentów SB. Za pomocą akt opublikowanych w Polskich Dokumentach Dyplomatycznych wyjaśniono zaś przyczyny niskiego statusu wizyty. Szczególną uwagę poświęcono opisowi uroczystości powitalnej oraz spontanicznych reakcji mieszkańców Torunia na obecność gości podczas ich spaceru po starówce. Załączono również krótki biogram

* Od 2002 r. doktor nauk biologicznych (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), odbył staże podoktorskie w Wielkiej Brytanii (Uniwersytet Newcastle upon Tyne i Uniwersytet w Cambridge) oraz w Niemczech (Uniwersytet w Münster), 2018-2021 studia licencjackie na kierunku Historia 40+ UMK, praca dyplomowa pod kierunkiem prof. W. Rozynkowskiego na temat wizyty astronautów amerykańskich w Toruniu w 1972 r. Zainteresowania: historia nauki, szczególnie na UMK, a także stosunki polsko-amerykańskie (patrz Bohr 2020, *Koło Historii* nr 25: 218-230), międzynarodowa współpraca naukowa. ORCID: 0000-0002-5669-4297

rektora Jerzego Łukaszewicza i tekst mowy powitalnej (w zasobach SB) wygłoszonej przez niego oraz komentarz do tego dokumentu.

Abstract. The article describes the visit of two astronauts of the Apollo 15 mission in Toruń, D. Scott and A. Worden (19 January 1972). It took place in unusual circumstances, with a lowered diplomatic status and severe restrictions on providing information about it. The course of the visit was reconstructed mainly using the Polish Security Service (Służba Bezpieczeństwa) documents. The Polish Diplomatic Documents helped to explain the reasons for the information blockade applied by the state authorities. Particular attention was paid to the welcome speech of Rector Witold Łukaszewicz (preserved in the files of the Security Service; attached in its entirety to the article).

Zusammenfassung. Der Beitrag beschreibt den Besuch von zwei Astronauten der Apollo-15-Mission in Thorn, D. Scott und A. Worden (am 19. Januar 1972). Er fand unter ungewöhnlichen Umständen statt, mit einem herabgesetzten diplomatischen Status und unter beträchtlichen Einschränkungen bei der Berichterstattung. Der Verlauf des Besuchs wurde hauptsächlich anhand von Unterlagen des polnischen Staatssicherheitsdienstes rekonstruiert. Mit Hilfe der polnischen diplomatischen Dokumente wurden Gründe für die von den staatlichen Behörden verhängte Informationssperre dargelegt. Besondere Aufmerksamkeit wurde der Begrüßungsansprache des Rektors der Thoruner Universität Witold Łukaszewicz gewidmet (im Aktenbestand des Staatssicherheitsdienstes erhalten; vollständig dem Beitrag beigelegt).

Słowa kluczowe: Apollo 15, David Scott, Alfred Worden, Witold Łukaszewicz, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu (UMK)

Keywords: Apollo 15, David Scott, Alfred Worden, Witold Łukaszewicz, Nicolaus Copernicus University in Toruń (NCU)

Schlüsselwörter: Apollo 15, David Scott, Alfred Worden, Witold Łukaszewicz, Nicolaus-Copernicus-Universität in Thorn (UMK)

19 stycznia 1972 r. w Grodzie Kopernika miała miejsce niezwykła wizyta¹. Dwie spośród kilkunastu osób, które uczestniczyły w locie na Księżyc, spacerowały po uliczkach Starego Miasta. Choć zdarzało się, że astronauta/kosmonauta odwiedzali Toruń zarówno wcześniej, jak i później, to jednak żaden z nich nie mógł się poszczycić tak dalekim lotem, jak astronauta David Scott i Al Worden². Niezwykłość wizyty polegała także na tym, że media w zasadzie milczały na jej temat tak przed, w trakcie, jak i bezpośrednio po niej³, jak gdyby się czegoś wstydzono lub obawiano. Druga ewentualność jest prawdziwa. Władze polskie zostały niejako zastraszone przez negatywne reakcje Moskwy na plany odwiedzin. Dlaczego? Były to przecież czasy odprężenia, przez Amerykanów określane francuskim słowem *détente*⁴. Administracja prezydenta Richarda Nixona już od początku urzędowania w 1969 r. zaczęła lansować politykę rozbrojenia i zbliżenia między dwoma wrogimi blokami zimnowojennymi. Rok 1972⁵ zaznaczył się dwoma niezwykle ważnymi wydarzeniami, będącymi częścią realizacji nowej polityki. W lutym Nixon odwiedził komunistyczne Chiny, a w maju odbył podróż na Kreml. Podczas tej drugiej wizyty podpisano pierwszy, istotny dokument rozbrojeniowy – SALT⁶. Z drugiej jednak strony w roku tym ciągle toczył się zimnowojenny konflikt zbrojny w Wietnamie,

¹ Szczegółowy opis wizyty w: I. Bohr, *Astronauta misji Apollo 15 w Toruniu (19 stycznia 1972 roku). Wizyta w cieniu geopolityki*, Toruń 2021, praca licencjacka; zob. też popularna, krótka wersja opisu wizyty i jej kontekstu politycznego w: I. Bohr, *Astronauta pod szczególnym nadzorem, czyli kulisy toruńskiej wizyty zdobywców Księżyca*, Nowości: Dziennik Toruński, 20 stycznia 2021, s. 6, <https://nowosci.com.pl/torun-amerykanscy-astronauta-pod-szczegolnym-nadzorem-kulisy-wizyty-z-1972-roku-dlaczego-przeszla-bez-echa/ar/c15-15396948> [dostęp: 30.06.2021].

² Torunia nie odwiedził trzeci uczestnik lotu – James Irwin, który dołączył do dwóch pozostałych dopiero 20 stycznia, zob. *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1972*, red. W. Borodziej, współpr. P. Długolecki, Warszawa 2005 (dalej: PDD), s. 55.

³ Dopiero dwa dni po wizycie ukazała się krótka notatka pod niewiele mówiącym tytułem *Scott i Worden gościli w Toruniu*, Nowości: Dziennik Toruński, 1972, nr 1241, 21.01.72, s. 1.

⁴ Kwestie związane z polityką *détente* i wojną w Wietnamie dogłębnie opisane w: H. Kissinger, *Dyplomacja*, Warszawa 1996, s. 742-772.

⁵ I. Bohr, *Stosunki bilateralne Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej w 1972 roku na podstawie wybranych źródeł w Polskich Dokumentach Dyplomatycznych*, Koło Historii, nr 25, 2020, s. 218-230.

a szerzej – w Indochinach. Nixon podczas kampanii w 1968 r. zdobył poparcie wyborców między innymi dzięki obietnicy zakończenia tej wojny i zawarcia honorowego pokoju. Jego administracja, realizując ów cel, stopniowo wycofywała siły lądowe z dalekowschodniego teatru zmagania. Jednak komunistycznym władzom w Hanoi nie zależało tak bardzo na zakończeniu wojny, jak Amerykanom. Ważniejsze dla nich było przejęcie kontroli nad całym krajem, nawet kosztem wielu ofiar i dużych zniszczeń. Próbując wyrzucić presję na władze z Północy i nakłonić je do ustępstw w toczących się rokowaniach pokojowych, Amerykanie co jakiś czas przeprowadzali zmasowane naloty na cele wroga w Indochinach. Sowieci zaś mimo przyjęcia oferty polityki odprężenia wciąż wspierali siły północnego Wietnamu. Tak więc z jednej strony miały miejsce wspomniane wyżej sukcesy dyplomatyczne polityki odprężenia, z drugiej jednak wskutek wojennego napięcia cierpiała miękka dyplomacja, czego przykładem było potraktowanie przez władze PRL opisywanej tu wizyty.

Gospodarze Kremla na początku stycznia 1972 r. za pośrednictwem polskiej ambasady w Moskwie okazali niezadowolenie z powodu planowanego przybycia gości znanego z Potomaku do państwa „obozu socjalistycznego” w czasie intensywnych bombardowań na Dalekim Wschodzie⁷. Mimo tych reakcji strona polska zdecydowała się nie odwoływać wizyty, biorąc pod uwagę jej bliski termin i obawy o możliwość negatywnego wpływu takiej decyzji na wkraczające w fazę dynamicznego rozwoju stosunki ekonomiczne⁸. W celu usatysfakcjonowania Moskwy podjęto jednak decyzję o nadaniu jej „czysto naukowego charakteru”, co w praktyce oznaczało drastyczne obniżenie jej rangi i ścisłą „reglamentację” w podawaniu informacji na jej temat w mediach. Najwyższym przedstawicielem władz towarzyszącym gościom w Warszawie był Zdzisław Szewczyk⁹, urzędnik niższego, jak na wizytę dy-

⁶ *Strategic Arms Limitation Talks*.

⁷ PDD, s. 8-9.

⁸ PDD, s. 14.

⁹ <https://doczz.pl/doc/640084/1972-indeks-osobowy---polski-instytut-spraw-mi%C4%99dzynarodowych>, [dostęp: 30.06.2021].

plomacyjną, szczebla w MSZ, bo zaledwie dyrektor „amerykańskiego” departamentu (Departamentu III)¹⁰.

W takich okolicznościach doszło do przyjazdu astronautów. Dwaj z trzech uczestników misji Apollo 15 – Alfred Worden i David Scott – odwiedzili Polskę w dniach 16-22 stycznia¹¹. Stanowili oni załogę czwartej w dziejach podróży załogowej na naszego naturalnego satelitę. Wyprawy te odbywały się w ramach programu Apollo¹² realizowanego przez NASA, amerykańską federalną agencję do spraw astronautyki. Interesujący nas tu lot Apollo 15 miał miejsce w dniach od 26 lipca do 7 sierpnia 1971 r. Jak dotychczas program Apollo był jedynym, w ramach którego odbyły się loty załogowe na Księżyc¹³. Na przełomie lat 60 i 70. miało miejsce sześć udanych misji programu, w których brało udział 18 astronautów. Dwunastu z nich wylądowało na powierzchni Księżyca, a sześciu w tym czasie, pozostając w statku macierzystym, przeprowadzało zadania na orbicie okołoksiężycowej. Pierwszym lotem załogowym na Księżyc była sławna misja Apollo 11, podczas której astronauta Neil Armstrong 20 lipca 1969 r. jako pierwszy człowiek postawił stopę na pozaziemskim ciele niebieskim. Ostatnim był lot Apollo 17, w grudniu 1972 r. Misja Apollo 15 była pionierska z kilku względów. Przede wszystkim była pierwszą z serii J, a więc lotów skoncentrowanych na realizacji rozbudowanego programu naukowego. Po drugie, po raz pierwszy lądowano w wymagającym precyzji, ale interesującym ze względów geologicznych terenie, u stóp księżycowych gór – Apeninów¹⁴. Ponadto wspomnianych dwóch

¹⁰ PDD, s. VII.

¹¹ Zob. przypis 2.

¹² *Apollo space program*, [w:] *Encyclopædia Britannica*, <https://www.britannica.com/science/Apollo-space-program> [dostęp: 15.05.2021]; *Apollo 15 in depth*, [w:] *NASA Science. Solar System Exploration*, <https://solarsystem.nasa.gov/missions/apollo-15/in-depth/> [dostęp: 15.05.2021]. Zob. też film dokumentujący tę misję: *Apollo 15: In The Mountains of The Moon (1971)*, <https://www.youtube.com/watch?v=xhLkDOEPWzA>, [dostęp: 15.05.2021].

¹³ Dopiero od paru lat NASA prowadzi intensywne przygotowania do następnej serii tego typu lotów w ramach programu Artemida (*Artemis*), choć data pierwszego od 1972 r. lotu zdaje się oddalać w czasie.

¹⁴ Szczegóły dotyczące geografii miejsca lądowania w: S. Brzostkiewicz, *U stóp księżycowych Apenin*, *Urania*, R. 42, nr 11-12, 1971, s. 277-278.

astronautów po raz pierwszy użyło łazika księżycowego do przemieszczania się po powierzchni Srebrnego Globu¹⁵.

Podczas wizyty w Polsce astronauta większość czasu spędzili w Warszawie. W planach oprócz podróży do Torunia były także odwiedziny Krakowa. Założeniem było bowiem udanie się do tych dwóch miast związanych z biografią Mikołaja Kopernika. Jednak w dniu, w którym mieli oni odwiedzić Kraków, warunki pogodowe były nieprzychylnie (goście podróżowali prezydenckim samolotem w ramach tzw. Prezydenckiej Misji Dobrej Woli).

Informacje do niniejszego artykułu czerpano głównie z akt wytworzonych przez Wydział II Służby Bezpieczeństwa (SB), będącej jednym z pionów Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Bydgoszczy. Materiały dotyczące wizyty są częścią zbioru zatytułowanego *Kraje pozaeuropejskie, materiały dotyczące dyplomatów do sprawy obiektowej kryptonim Zapora na okres od 1969-1973* (SO Zapora). Podstawowym zadaniem Wydziału II była działalność kontrwywiadowcza na terenie ówczesnego województwa bydgoskiego, w którego skład wchodził Toruń. Dokumentowane w teczce działania wojewódzkiej struktury SB były częścią ogólnopolskiej SO Zapora, która dotyczyła ochrony kontrwywiadowczej obiektów wojskowych w całym kraju.

Goście spędzili w Toruniu większość dnia (od godziny 11:15 do 18:25)¹⁶. W skład delegacji amerykańskiej wchodził też dyplomata amerykańscy na czele z Antonią Usenik, konsul z Poznania, oraz młodym dyplomatą – Nuelem Pazdralem – attaché naukowym ambasady USA w Warszawie, który był odpowiedzialny za przebieg wizyty ze strony amerykańskiej. Jej członkami byli także dziennikarze i fotoreporterzy. Pierwszym oficjalnym punktem wizyty była ceremonia przywitania w Collegium Maius¹⁷ (fot. 1). Następnie goście zostali oprowadzeni po najważniejszych zabytkach starówki. Na trasie znalazły się Krzywa Wieża, Dom Kopernika (fot. 4), kościół pw. św. Jana Chrzc-

¹⁵ Jednym z głównych konstruktorów tego niezwykłego pojazdu był polski emigrant, inżynier Mieczysław Bekker.

¹⁶ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, delegatura w Bydgoszczy (dalej: AIPN By), 069/1297, t. 3, SO Zapora, k. 281.

¹⁷ W tamtym czasie był to główny reprezentacyjny budynek Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu – siedziba władz rektorskich i miejsce posiedzeń Senatu.

ciela i św. Jana Ewangelisty, pomnik Kopernika i kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny¹⁸. Po obiedzie w hotelu Kosmos nastąpił ostatni punkt programu, czyli spotkanie z toruńskimi naukowcami w Obserwatorium Astronomicznym UMK w Piwnicach pod Toruniem. W aktach SB zachowały się dwa interesujące ze względu na historię Uniwersytetu dokumenty: przemówienie powitalne rektora UMK Witolda Łukaszewicza oraz pytania naukowców zadane astronautom w Piwnicach. W tym artykule skoncentrowano się na przybliżeniu pierwszego z owych dokumentów.

W uroczystości powitania oprócz W. Łukaszewicza brali udział dwaj prorektorzy: profesorowie Józef Mikulski¹⁹ i Janusz Symonides²⁰. Obecny był też poprzedni rektor prof. Antoni Swinarski. Wśród uczestników byli też toruńscy astronomowie na czele z prof. Wilhelminą Iwanowską²¹ i prof. Stanisławem Gorgolewskim²². Poza naukowcami na spotkanie zaproszono też dwoje przedstawicieli studentów UMK. Na liście uczestników ze strony polskiej figuruje łącznie 15 nazwisk²³. W tym miejscu należy podkreślić, że w żadnym ze spotkań w Polsce nie brali udziału wysocy rangą przedstawiciele władz PRL, zarówno szczebla centralnego czy też, jak w Toruniu, szczebla lokalnego. Goście zostali potraktowani w bardzo niestandardowy sposób w porównaniu z licznymi podobnymi wizytami odbywanymi w innych krajach. Nieobecność przedstawiciela lokalnych władz partyjnych i administracyjnych była dużym zaskoczeniem także dla samych organizatorów wizyty²⁴ –

¹⁸ AIPN By 069/1297, t. 3, Program i trasa zwiedzania przez astronautów amerykańskich i osoby towarzyszące Starego Miasta Torunia, k. 186.

¹⁹ *Mikulski Józef Stanisław Bogdan*, [w:] *Pracownicy nauki i dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu 1945-2004. Materiały do biografii*, red. S. Kalebka, opr. H. Duczkowska-Moraczewska, M. Gołombowski, R. Karpiesiuk, B. Kierzkowska, E. Talarczyk, E. Wiśniewska, Toruń 2006, s. 467-468.

²⁰ *Symonides Janusz (Igancy)*, *ibid.*, s. 658-659.

²¹ *Iwanowska Wilhelmina*, *ibid.*, s. 467-468.

²² *Gorgolewski Stanisław*, *ibid.*, s. 232.

²³ AIPN By 069/1297, t. 3, k. 180; I. Bohr, *Astronauta misji Apollo 15 w Toruniu*, s. 71.

²⁴ Według raportu „Kowalskiego” w Warszawie przekazano dyplomatom amerykańskim informacje o planowanej obecności władz lokalnych podczas wizyty w Toruniu: AIPN By 069/1297, t.3, k. 236,

wydaje się, że nawet dla osób zaangażowanych w jej zabezpieczenie operacyjne, czyli z SB, o czym więcej poniżej. Z różnych dokumentów SB, a przede wszystkim z raportów tajnych współpracowników (TW) „Kowalskiego” i „Mikołaja Ryńskiego”, wiadomo, że nieobecność ta była negatywnie odebrana przez toruńskie środowisko naukowe²⁵. Ponadto znane są krytyczne komentarze dyplomatów wchodzących w skład amerykańskiej delegacji – konsul Usenik oraz attaché Pazdra²⁶. Dochodziło nawet na tym tle do pewnych zgrzytów dyplomatycznych. Wspomina o nich enigmatycznie raport z całej wizyty sporządzony przez Szewczyka. Czytamy w nim: „czynili oni [dyplomaci] niekiedy rozmaite krytyczne, nawet złośliwe uwagi w sprawie oprawy wizyty”²⁷. Akta SB dostarczają nam szczegółowego opisu jednej takiej sytuacji, która prawdopodobnie legła u podstaw powyższej uwagi. Z raportu TW „Kowalskiego” dowiadujemy się bowiem, że podczas obiadu w odpowiedzi na toast Łukaszewicza na cześć gości Scott wplótł komentarz, iż zapewne do czasu następnej wizyty władze lokalne wyzdrowieją²⁸ i będzie okazja do poznania się. Według „Kowalskiego” inspiratorem tej sarkastycznej uwagi był Pazdra, który podczas przemówienia Scotta podsunął mu karteczkę z jakąś wiadomością²⁹. Mało tego, nieobecność władz była chyba także zaskoczeniem dla zazwyczaj dobrze poinformowanej SB. W aktach SO Zapora znajdują się dwa dokumenty datowane na czas przed wizytą, w których przedstawiciele władz figurują jako jej planowani uczestnicy³⁰. Niewykluczone więc, że decyzja zapadła w ostatniej chwili.

Toruńska część wizyty astronautów miała też inny charakterystyczny rys. O ile podczas etapu warszawskiego udawało się realizować plan odseparowania astronautów od ludności, o tyle sytuacja w Toruniu nie spełniła tych założeń. Szewczyk w swym raporcie pisze: „[...] jedynie w Toruniu [...] astronauta mieli kontakt z nieco szerszymi gru-

²⁵ Ibid., k. 176, 239, 340; AIPN By 001/356, t. 2, k. 340.

²⁶ Ibid., k. 237.

²⁷ PDD, s. 58.

²⁸ Oficjalnym powodem absencji władz podanym przez Łukaszewicza była ich choroba: AIPN By 069/1297, t. 3, k. 236.

²⁹ Ibid.

³⁰ Ibid., k. 169, 187.

pami ludności (przechodnie, młodzież studencka), również jednak w niewielkim zakresie³¹. Dzięki dokumentom miejscowej „bezpieki” mamy bardziej pogłębiony wgląd w sytuację podczas spaceru po starówce. Ze szczegółowego raportu mjr. Leona Woźniaka³² dowiadujemy się, że we wszystkich etapach spaceru gościom towarzyszył większy lub mniejszy tłum ludzi. Najwięcej „gapiów”, około 200 osób, zgromadziło się pod pomnikiem Kopernika, gdzie astronauta złożyli wiązanek kwiatów. Sytuację tę dokumentują też zdjęcia operacyjne SB³³ (fot. 2 i 3).

Tak więc toruński spacer nie przebiegał dokładnie po myśli władz. „Bezpieka” brała pod uwagę o wiele gorsze ze swojego punktu widzenia scenariusze. Obawiano się przede wszystkim większych wystąpień, zwłaszcza ze strony młodzieży akademickiej. Warto w tym kontekście wspomnieć, że pierwotny plan wizyty astronautów zakładał odwiedzić nowego kampusu na Bielanych, a nawet obiad w tej lokalizacji. W styczniu 1972 r. na Bielanych działały już bowiem trzy domy studenckie i duża stołówka akademicka. Niewykluczone, że szczupłość czasu nie była jedynym czynnikiem wpływającym na tę zmianę planów. Biorąc pod uwagę treść dokumentu sporządzonego przez toruńską „bezpiekę” można przypuszczać, że główną przyczyną była obawa przed spontanicznymi reakcjami młodzieży studenckiej, która w sporej już liczbie zamieszkiwała nowy kampus. Czytamy w nim bowiem o ryzyku „niekontrolowanego entuzjazmu wywołanego przez studentów”³⁴. Ponadto w ramach przygotowań do wizyty postanowiono wykorzystać aż 15 TW i 18 kontaktów operacyjnych. W gotowości postawiono 20 funkcjonariuszy ZOMO³⁵ z Torunia, a także aż dwa jej plu-

³¹ PDD, s. 57.

³² AIPN By 069/1297, t. 3, Komunikat z dnia 19.01.1972 r. dot. zabezpieczenia pobytu kosmonautów i osób towarzyszących na terenie Torunia w godzinach od 6,00-22,30, k. 231-232.

³³ Ciekawych obserwacji można dokonać, porównując informacje o reakcji społeczeństwa, sporządzone na różnych szczeblach hierarchii organów PRL, od poziomu miejskiego po centralny, zob. I. Bohr, *Astronauta misji Apollo 15 w Toruniu*, s. 52-53.

³⁴ AIPN By 069/1297, t. 3, Plan zabezpieczenia porządku i bezpieczeństwa na trasie przejazdu oraz w miejscach pobytu kosmonautów USA i towarzyszących im osób, k. 276.

³⁵ Zwarte Oddziały Milicji Obywatelskiej – formacja MO do rozpraszania manifestacji i innych wystąpień ulicznych.

Fot. 1. Ceremonia powitalna astronautów w sali posiedzeń Senatu UMK.
Rektor Witold Łukaszewicz prezentuje kopię „oryginalnego” portretu
Mikołaja Kopernika podarowanego gościom. Fot. B. Olechnicki

tony z Bydgoszczy³⁶. Oprócz tego zastosowano technikę podsłuchu dyplomatów amerykańskich w pokoju hotelowym³⁷.

Ze względu na wspomnianą wyżej nieobecność władz lokalnych podczas ceremonii powitania obowiązek wygłoszenia przemówienia powitalnego spoczął na rektorze Witoldzie Łukaszewiczu.

Dr Witold Łukaszewicz (1911-1975) był historykiem³⁸. W latach 1965-1975 sprawował funkcję rektora UMK. Jego kadencja przeszła do

³⁶ AIPN By 069/1297, t. 3, k.170.

³⁷ Ibid., k. 279-280.

³⁸ W sporządzaniu biogramu korzystałem głównie z następujących opracowań: S. Kalemka, *Witold Łukaszewicz: rys biograficzny*, Toruń 1978; J. Serczyk, *Punkty zwrotne w dziejach Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. W pięćdziesiątą roczni-*

Fot. 2. David Scott i Al Worden przed pomnikiem Kopernika. Oficjalna fotografia obsługi wizyty ze strony polskiej dokumentująca zwiedzanie starówki. Fot. B. Olechnicki

historii Uczelni przede wszystkim ze względu na wielki program inwestycyjny – budowę od podstaw głównego zrębu miasteczka uniwersyteckiego (kampusu) na terenie nieużytków w zachodniej części Torunia, w obrębie osiedla Bielany. Inwestycji tej Łukaszewicz poświęcił się z wielkim zaangażowaniem. Z tych względów jego uczeń – prof. Sławomir Kalembka³⁹ – nazwał go „Wielkim Budowniczym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika”⁴⁰.

cę erygowania, *Zapiski Historyczne*, t. 60: 1995, z. 4, s. 411-444; M. Czyżniewski, *Rektorzy Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*, Toruń 2015, s. 105-120; zob. także najnowsza biografia: K. Lewalski, *Witold Łukaszewicz (1911-1975)*, [w:] *Słownik biograficzny historyków Uniwersytetu Gdańskiego*, red. E. Koka, Z. Opacki, Gdańsk 2020, s. 237-251.

³⁹ Sławomir Kalembka (1936-2009), zob. *Kalembka Sławomir (Robert)*, [w:] *Pracownicy nauki i dydaktyki*, s. 317-318.

⁴⁰ S. Kalembka, op. cit., s. 3.

Fot. 3. Zdjęcie operacyjne SB (w tej samej lokalizacji co fot. 2) z zasobów Delegatury IPN w Bydgoszczy, AIPN 069/1297, t. 3. Najwyraźniej w oficjalnej fotorelacji starano się unikać pokazania gromadzących się tłumów.

Fot. B. Olechnicki

Łukaszewicz urodził się 22 lipca 1911 r. w małej miejscowości Boćki nieopodal Bielska Podlaskiego. Jego ojciec był murarzem. Przyszły rektor, pomagając ojcu, nabył zdolności praktycznych związanych z budownictwem, w czym Kalembka upatruje jeden z czynników pomagających w zaangażowaniu Łukaszewicza w kwestie budowy miasteczka uniwersyteckiego⁴¹.

W 1931 r. Łukaszewicz rozpoczął studia historyczne na Uniwersytecie Warszawskim. Na seminarium pod kierownictwem prof. Marcelego Handelsmana koncentrował się na zagadnieniach związanych z późną epoką stanisławowską. Za zgodą Rady Wydziału studia ukończył w szyb-

⁴¹ Ibid., s. 5.

Fot. 4. Zwiedzanie Starego Miasta. W tle remontowany w ramach przygotowań do jubileuszu kopernikowskiego Dom Kopernika. Fot. B. Olechnicki

szym terminie – już po trzech latach, w roku 1934. Zamierzając poświęcić się karierze nauczyciela historii, ukończył roczne Studium Pedagogiczne przy UW i zaczął nauczać przedmiotu w warszawskich gimnazjach. W czasie okupacji hitlerowskiej był przez kilka miesięcy więziony na Pawiaku (listopad 1940 – kwiecień 1941).

Pod koniec wojny przeniósł się do Łodzi, gdzie w roku 1947 na nowo utworzonym uniwersytecie obronił pracę doktorską pod kierunkiem prof. Włodzimierza Dzwonkowskiego. Była to biografia Franciszka Klaudiusza Łazowskiego – mało znanego polskiego uczestnika Wielkiej Rewolucji Francuskiej⁴². Od roku 1951 związał się na stałe

⁴² Zob. bibliografia Łukaszewicza opracowana przez Ryszarda Sudzińskiego w: S. Kalemka, op. cit., s. 13-30.

z toruńską uczelnią. Łukaszewiczowi powierzono prowadzenie Katedry Historii Najnowszej. Przez kolejne lata stał na czele podobnych jednostek. W roku 1954 został mianowany na stanowisko profesora nadzwyczajnego, a w 1963 r. otrzymał tytuł profesora zwyczajnego. Podczas aktywności zawodowej na UMK poświęcił się działalności administracyjnej, a także intensywnej pracy dydaktycznej, pozostając wiernym zamiłowaniom z początków kariery zawodowej. Miał wielu wychowanków – 237 magistrów i 42 doktorów. Jednym z nich był prof. Sławomir Kalembka (1936-2009), wybitny historyk i późniejszy rektor UMK w latach 1990-1993.

Od 1954 r. datuje się jego kariera we władzach Uczelni. W latach 1954-1956, za kadencji rektora Antoniego Basińskiego, pełnił funkcję prorektora. Ponownie piastował to stanowisko w ekipie prof. Antoniego Swinarskiego w latach 1962-1965. W następnej kadencji przejął od niego berło rektorskie, które dzierżył niemal do samej śmierci. Już na początku swych rządów, w roku 1965, podpisał umowy partnerskie z dwoma zagranicznymi uniwersytetami – w Ferrarze i we wschodniemieckim Rostoku. Ten drugi uniwersytet przyznał mu w roku 1970 tytuł doktora honoris causa.

W tym czasie, mimo negatywnych zjawisk ogólnokrajowych (Marzec 68 oraz Grudzień 70), toruński uniwersytet cieszył się pozytywnymi procesami związanymi głównie z aktywnością własną środowiska. Przede wszystkim dotyczyło to idei budowy od podstaw miasteczka uniwersyteckiego⁴³. Dziewiątego czerwca 1967 r. Łukaszewicz, jako osoba odpowiedzialna za realizację budowy, wmurował akt erekcyjny miasteczka⁴⁴. Jak podaje M. Czyżniewski, szczególnym rysem

⁴³ Szczegółowy opis projektu kampusu, założeń koncepcyjnych i teoretycznych jego realizacji: *Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu. Projekt i realizacja*, red. B. Popławski, Warszawa 1974; zob. też: R. Bohr, *Uniwersytet Mikołaja Kopernika w latach 1966-1980*, [w:] *Uniwersytet Mikołaja Kopernika 1966-1980*, red. J. Belkot, t. 1, Toruń 1992, s. 32-33; w 2019 r. podjęto decyzję o wpisaniu kompleksu bielańskiego kampusu do rejestru zabytków, zob. M. Pszczołkowski, *Kampus UMK zabytkiem*, *Głos Uczelni*, R. 29, 2020, nr 1-2, s. 42-49.

⁴⁴ M. Czyżniewski, *Rektorzy Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*, s. 111; w tym kontekście warto się odwołać do artykułu, w którym opisano rangę stroju rektorskiego: A. Supruniuk, M. Supruniuk, *Akademickie zwyczaje, ceremoniał, insygnia i stroje UMK, II*, *Głos Uczelni*, 2020, nr 11-12, s. 72-83.

tej uroczystości był fakt, że dla podkreślenia doniosłości chwili Łukaszewicz wystąpił w todze rektorskiej⁴⁵.

Według prof. Jerzego Serczyka budowa miasteczka miała istotne znaczenie dla uniwersytetu, i to na wielu płaszczyznach. Przede wszystkim po raz pierwszy Uczelnia zyskiwała zespół nowych gmachów zaprojektowanych na jej użytek i potrzeby, w przeciwieństwie do dotychczasowych adaptacji budynków. Nowe obiekty na kampusie zostały zgrupowane w jednej lokalizacji na obszernej przestrzeni⁴⁶.

Otwarcie kampusu było chyba najważniejszym i jednocześnie ostatnim liczącym się wydarzeniem w działalności publicznej Łukaszewicza. W 1975 r. został on zdjęty z urzędu (pozostawiono mu zaledwie funkcję dyrektora Instytutu Historii i Archiwistyki). Zmarł 21 listopada tego roku, kilka miesięcy po przekazaniu berła rektorskiego.

Tekst załączonego przemówienia rektora Łukaszewicza to cztery numerowane kartki maszynopisu. Trudno powiedzieć, w jaki sposób dokument ten trafił do akt „bezpieki”. Z jego treści można wnioskować, że został on przekazany przed przybyciem astronautów do Polski. W nagłówku, jak i na początku jego zasadniczej części – w słowach przywitania – pojawia się bowiem nazwisko Jamesa B. Irwina. Jak już jednak wspomniano, ten członek misji Apollo 15, mimo pierwotnych planów uczestnictwa w wizycie, przybył do kraju z dużym opóźnieniem – aż trzy dni po odwiedzinach Torunia przez delegację amerykańską. Nie wiadomo, czy ostateczna wersja przemówienia wygłoszona podczas uroczystości w Sali Senatu była identyczna ze zdeponowaną w aktach SB i czy istniało też na papierze jego angielskie tłumaczenie. Akta SO Zapora nie dostarczają odpowiedzi na te pytania.

⁴⁵ Ibid., s. 112. Czyżniewski przytacza też anegdotę ilustrującą sposób, w jaki Łukaszewicz zabiegał o przychylność władz. Gdy zagrożone zostało finansowanie budowy Rektoratu, postanowił działać metodą faktów dokonanych. W miejscu planowanej inwestycji polecił wykonać wykop i zaprosił tam swojego kolegę z seminarium doktorskiego, Henryka Jabłońskiego, będącego wówczas ministrem oświaty i szkolnictwa wyższego. Zadbął też o obecność mediów podczas tego wydarzenia. W ten sposób niejako skłonił ministra do „legalizacji” tej inicjatywy, niezręcznie bowiem byłoby mu zakwestionować inwestycję, przy której rozpoczęciu uczestniczył.

⁴⁶ J. Serczyk, *Punkty zwrotne w dziejach Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*, s. 435-436.

Niżej zostanie omówiona treść aneksu źródłowego zawierającego słowa przywitania dokonanego przez rektora⁴⁷. Od początku podkreślił on znaczenie badawcze misji Apollo 15. Jak wspomniano wyżej, władze usilnie lansowały hasło o czysto naukowym charakterze wizyty delegacji amerykańskiej. W tym więc kontekście warto wspomnieć, że Łukaszewicz zwrócił uwagę też na inny aspekt dokonań astronautów, zwracając się do nich jako „bohaterskiej załogi” i nazywając ich „Dzielnymi Zdobywcami Kosmosu”. Określenie to przypominało, że ich lot nie był jedynie zwykłym przedsięwzięciem badawczym, ale aktem pionierskim, wymagającym niezwyklej odwagi⁴⁸. Łukaszewicz wspominał też o Prezydenckiej Misji Dobrej Woli, inicjatywie wspieranej przez prezydenta Richarda Nixona o charakterze wykraczającym poza czysto naukowy charakter. Wrócił do tego zagadnienia także pod koniec tekstu, w kontekście planowanych wydarzeń naukowych związanych z obchodami jubileuszu.

Przemówienie to można podzielić na następujące części:

1. Słowa przywitania podkreślające znaczenie wizyty – dwa pierwsze akapity.
2. Nawiązanie do patrona Uczelni – trzy niewielkie akapity.
3. Uczelnia – skupienie się na inwestycji realizowanej na Bielanach – dwa akapity, przy czym drugi obszerny i bogaty w fakty związane z budową miasteczka oraz dalszymi planami i zakładanym wzrostem liczby studentów do 12 tysięcy w roku 1980.
4. Obchody jubileuszu – najobszerniejsza część przemówienia przedstawiająca zamierzenia obchodów jubileuszu w Toruniu, a także na świecie.
5. Zakończenie – krótki akapit – powrót do znaczenia dzieła Kopernika oraz wzmianka o podarunku dla astronautów.

Przemówienie odzwierciedla sytuację, w jakim znajdował się uniwersytet w czasie wizyty astronautów. Dobiegał wtedy końca pierwszy

⁴⁷ AIPN By 069/1297, t. 3, k. 181-184.

⁴⁸ O braku gołosłowności tego określenia świadczy los wyprawy Apollo 13. Dozło wówczas do poważnej awarii statku kosmicznego podczas lotu w stronę Księżyca i zagrożenia życia astronautów uratowanych dzięki wysiłkom i pomysłowości naziemnej obsługi misji.

etap budowy miasteczka uniwersyteckiego, a ponadto Uczelnia przygotowywała się do bogatego programu obchodów jubileuszu. Pewne zdziwienie budzi fakt, że autor najwięcej miejsca poświęcił tej drugiej kwestii, natomiast sprawa budowy kampusu, choć poruszona wcześniej, jest jednak krótsza. Może to wynikać z faktu, że nawet krótki zarys planowanych przedsięwzięć jubileuszowych musiał objąć wyszczególnienie wielu wydarzeń i planów, co wpłynęło na objętość ich opisu. Ponadto należy podkreślić, że mówca nie ograniczył się do wydarzeń jedynie w ramach UMK, ale nadmienił też obchody planowane na świecie.

Następne trzy akapity Łukaszewicz poświęcił podnoszeniu zasług Mikołaja Kopernika. Punktem wyjścia tej części tekstu jest fakt zbiegnięcia się w czasie wizyty astronautów z zaawansowanymi już wtedy przygotowaniami do obchodów okrągłej rocznicy urodzin Astronoma. Laudacji jego postaci autor dokonał na trzech poziomach. Po pierwsze – uniwersalnym, używając określeń: „genialny astronom, myśliciel na miarę czasów Odrodzenia”. Po drugie – podkreślił też jego polskość: „najwybitniejsza umysłowość w dziejach nauki polskiej” i *last but not least* też aspekt regionalny: „[...] wiernego syna i obrońcy polskiego Pomorza”. Określił go również mianem „gorącego patrioty”. Pytanie, na ile takie określenie jest adekwatne do tego, jak o sobie myślał sam Kopernik, jest kwestią otwartą⁴⁹.

Na koniec tej części przemówienia autor, znowu podkreślając uniwersalny wymiar dzieła Kopernika, zwrócił uwagę na szczególny tytuł Polaków do oddawania czci Astronomowi.

Dalszą obszerną część mówca poświęcił opisowi dynamicznego rozwoju uniwersytetu, głównie w kontekście jubileuszu. Uderza urzędowy i formalny język tego fragmentu odbiegający od stylu pozostałej treści. Sprawia to wrażenie, jakby był on adresowany raczej do decydentów (nieobecnych, ale zapewne zaznajomionych z maszynopisem tekstu) niż do obecnych na sali gości. Łukaszewicz wspomniał o gene-

⁴⁹ T. Borawska, *Prusy Królewskie – ojczyzna Kopernika*, [w:] *Kopernikański Portal Naukowy Nicolaus Copernicus Thorunensis*, <http://copernicus.torun.pl/biografia/1473-1491/1/>, [dostęp: 10.05.2021].

zie uniwersytetu, roli kulturotwórczej UMK dla regionu, budowie miasteczka uniwersyteckiego oraz planach zwiększenia liczby studentów. Opisał też wydarzenia z kalendarza jubileuszu, które odbywać się miały w oddanej właśnie do użytku Auli UMK⁵⁰. Tutaj już w 1973 r. odbyły się dwie międzynarodowe konferencje: nadzwyczajny zjazd Międzynarodowej Unii Astronomicznej i interdyscyplinarne kolokwium „Człowiek i Kosmos” zorganizowane przez Międzynarodową Unię Historii i Filozofii Nauki.

Biorąc pod uwagę czas wizyty, można było ją wpisać w kalendarz imprez poprzedzających zasadnicze obchody jubileuszowe i tym samym nadać jej duży rozgłos. Zadanie to jednak było utrudnione ze względu na wspomnianą wyżej decyzję władz PRL o wprowadzeniu dotkliwych restrykcji informacyjnych. W związku z powyższym także prezentowane tutaj przemówienie Łukaszewicza przez dziesiątki lat nie było znane szerszej publiczności. Dopiero teraz, po niemal pięćdziesięciu latach, zostało wydobyte z symbolicznych „zakurzonych półek archiwalnych”. Może ono stanowić przyczynek wzbogacający spuściznę po ważnej dla historii UMK postaci rektora „Budowniczego UMK” i dodatkowo pomóc zrozumieć, jak pojmował on i realizował tę misję.

Przemówienie powitalne Rektora prof. Łukaszewicza

*Źródło: AIPN By 069/1297 t. 3, SO Zapora, k. 181-184.**

Powitanie przez Rektora prof. dra Witolda Łukaszewicza

astronautów: Dawida [Davida – I. B.] R. Scotta, Alfreda M. Wordena i Jamesa B. Irwina, stanowiących załogę statku kosmicznego ”Apollo 15” /Toruń, sala Senatu UMK dnia 19.1.1972r. godz.11.30 – 12.00/

⁵⁰ Dokładny opis obchodów jubileuszu w Toruniu można znaleźć w: W. Polak, *Obchody pięćsetlecia urodzin Mikołaja Kopernika w 1973 roku w Toruniu*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 2013, nr 3, s. 573-584.

* W publikowanym źródle zachowano oryginalną pisownię i układ tekstu.

Szanowni Zebrani! Panie i Panowie!

Przypadł mi w udziale jako rektorowi zaszczyt powitania w murach Almae Matris Copernicanae sławnych astronautów amerykańskich, panów: Dawida Scotta, Jamesa Irwina i Alfreda Wordena, członków bohaterkiej załogi statku kosmicznego „Apollo 15”, która w dniach od 26 lipca do 7 sierpnia 1971 roku odbyła słynny lot z Ziemi na Księżyc i z powrotem, wypełniając poważne zadania badawcze w wielu dziedzinach nauki i techniki. Witam Was szczególnie serdecznie i gorąco, Dzielni Zdobywcy Kosmosu, oraz Wasze Małżonki, w imieniu całej naszej społeczności uniwersyteckiej: Senatu, pracowników nauki i młodzieży studenckiej. Witam serdecznie wszystkie osobistości i osoby towarzyszące Wam w podróży do Torunia – miasta rodzinnego Mikołaja Kopernika, wielkiego patrona naszego Uniwersytetu.

Przybyliście z wizytą do Polski, Grodu Kopernika i naszego środowiska uniwersyteckiego, by realizować prezydencką misję „dobrej woli – w duchu Apollo”, tj. podzielić się z naukowcami polskimi doświadczeniami i wynikami swoich badań prowadzonymi podczas lotu i pobytu na Srebrnym Globie, wzbogacając w ten sposób wiedzę o Wszechświecie i wnosząc cenny wkład do pokojowych badań przestrzeni kosmicznej.

Jest to misja zaszczytna i godna powszechnego uznania. Zbiega się ona w czasie z zakrojonymi na skalę światową pod patronatem UNESCO przygotowaniami do obchodu 500-nej rocznicy urodzin Mikołaja Kopernika /1473-1453/, genialnego astronoma, najwybitniejszej umysłowości w dziejach nauki polskiej, wielkiego uczonego i myśliciela na miarę czasów Odrodzenia, który utorował nowe drogi w historii ludzkiego poznania i otworzył nową epokę w nauce światowej, gorącego patrioty, wiernego syna i obrońcy polskiego Pomorza.

”Przełom kopernikowski” w naukach ścisłych i jego wzbogacające się w ciągu wieków konsekwencja poznawcze torowały coraz śmielej i skuteczniej drogę do badań i lotów kosmicznych oraz wędrówek astronautów po Księżycu.

Srebrny Glob, dotychczas niemy świadek tajemnic najskrytszych młodych kochających się istot ludzkich, przestał sam być tajemnicą dla badacza – astronauty.

Postać Mikołaja Kopernika i jego dzieło są własnością całej ludzkości. Dlatego obchody kopernikowskie w 1973 roku będą miały ogólnoswiatowy zasięg. My Polacy mamy jednakże niezaprzeczalny tytuł do tego, aby główne uroczystości jubileuszowe odbywały się w naszym kraju, głównie w Toruniu, Krakowie i Fromborku, gdzie urodził się, kształcił i prowadził prace badawcze Wielki Patron toruńskiej Almae Matris.

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu powstał dopiero w Polsce Ludowej, tj. 24 sierpnia 1945 roku. Najważniejszym motywem, który zdecydował o zlokalizowaniu Uniwersytetu w Toruniu było to, że tu urodził się Wielki Astronom. W ciągu 26 1/2 lat swego istnienia, UMK wrósł mocno w region kujawsko-pomorski jako wysoce aktywny ośrodek nauki i kultury, promieniujący na całą Polskę Północną.

Zbliżające się obchody kopernikowskie mają szczególne znaczenie dla dalszego rozwoju Uniwersytetu w Toruniu, a głównie dla jego rozbudowy do 1980 roku. Rada Ministrów PRL podjęła uchwałę /nr 57/67 z 23 III 1967r. i nr 132_71 z dnia 2.VII.1971/, w której określiła charakter i zakres obchodów kopernikowskich w kraju i zagranicą, oraz program ważnych wieloletnich inwestycji. Wśród tych inwestycji rozbudowa toruńskiego Uniwersytetu na Osiedlu Bielany /ok. 2 km od centrum miasta/ zajmuje naczelną rolę. Ma ona charakter inwestycji długofalowej, rozłożonej na trzy kolejne etapy pięcioletnie: 1966-1970, 1971-1975, i 1976-1980. Kubatura i koszty tej inwestycji, rralizowanej [literówka w oryginale] na obszarze 82 ha, wynoszą do 1980 r.: 646 tys.m³ i około 900 milionów /w tym 510 mil. zł. na obiekty naukowo-dydaktyczne i 163 mln. zł. na obiekty socjalno-bytowe, uzbrojenie i zagospodarowanie terenu/. Rozbudowany UMK osiągnie docelowo około 12 tys. studentów /w 1980 r./ na studiach dziennych i studiach dla pracujących /Makieta na sali, objaśnienie na życzenie/. Realizacja tak poważnej inwestycji przebiega dotychczas zgodnie z planem. Nowe toruńskie "Miasteczko Uniwersyteckie" /jedyne w Polsce/ stanowi już dziś tętniący życiem ośrodek młodzieży akademickiej, przygotowując się na przyjęcie paru tysięcy XXXXXXXX [przekreślenie w oryginale – I. B.] gości krajowych i zagranicznych, którzy we wrześniu – 1973 roku wezmą udział w sympozjach naukowych i kolo-

kwiach, organizowanych przez Międzynarodową Unię Astronomiczną i Międzynarodową Unii Historii i Filozofii Nauki. Jedno z tych międzynarodowych kolokwium będzie poświęcone tematowi: "Człowiek i Kosmos". Celem tego kolokwium, zgodnie z intencją UNESCO, jest nie tylko omówienie wyników badań naukowych w zakresie rozległej problematyki kosmicznej, lecz przede wszystkim przede wszystkim podkreślenie znaczenia tych wyników dla umocnienia współpracy międzynarodowej i pokoju na świecie.

Wasza misja "dobrej woli – w duchu Apollo" wychodzi naprzeciw inicjatywie i intencjom organizatorów kolokwium "Człowiek i Kosmos", które odbędzie się w Toruniu w pierwszej dekadzie września 1973 r.

/7. – 12.IX.1973r./.

PAN, towarzystwa naukowe i wyższe uczelnie w kraju przygotowują szereg naukowych publikacji, wy zwłaszcza [literówka w oryginale – I. B.] wydanie polskie i łacińskie Dzieł Wszystkich Mikołaja Kopernika /PAN/ oraz monografii i wydawnictw dokumentacyjnych, poświęconych Wielkiemu Astronomowi i jego środowisku /TN w Toruniu/.

Kręci się również film fabularny pełnometrażowy o Koperniku oraz filmy dokumentalne i oświatowe, przygotowuje się wydawnictwa plakatu, medal pamiątkowy, serie znaczków, liczne wystawy stałe i objazdowe, szkoły wyposażane są w tzw. Gabinety Kopernikowskie, młodym badaczom zagranicznym przyznaje się za pośrednictwem UNESCO specjalne stypendia, ufundowane przez władze polskie.

W licznych krajach podjęto na szerszą skalę przygotowania do Wielkiego Jubileuszu 500-lecia urodzin M. Kopernika. Powstały Komitety Kopernikowskie /ogólnokrajowe i lokalne/, prowadzone są badania nad Kopernikiem i recepcją jego osiągnięć odkrywczych, upamiętnia się [literówka w oryginale – I. B.] się miejsca z nim związane, przygotowuje się krytyczne wydania Jego dzieł /np. w Meksyku wydano pierwszy raz w języku hiszpańskim dzieło M. Kopernika: "De Revolutionibus". Szczególnie żywe zainteresowanie obchodami kopernikowskimi wykazały środowiska polonijne za granicą, zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych.

Szanowni Państwo!

Sprawą najważniejszą nadciągającego [literówka w oryginale – I. B.] Roku Kopernikowskiego na świecie ”będzie nie tylko zwiększenie tego typu wyrazów hołdu ludzkości, ale rozwój żywych treści myśli kopernikowskiej, która wbrew dogmatom i przesądom torowała drogę myśli humanistycznej, łączącej postęp naukowo-techniczny w sposób harmonijny z wartościami społeczno-kulturalnymi, myśli wyzwalającej wszystkie szlachetne i wzniosłe pobudki działania ludzkiego.

Drodzy Astronaucci!

Niech mi wolno będzie przekazać Wam w darze, jako wyraz naszego uznania – kopię oryginalnego portretu Mikołaja Kopernika. Ranga tego daru jest wysoka w naszym środowisku. Przekazujemy go w Wasze ręce – ludzi dzielnych i wysoce zasłużonych dla nauki o kosmosie i ”obrotach sfer niebieskich” . Niech Wam przypomina Polskę i Toruń nad Wisłą – miasto rodzinne Mikołaja Kopernika, który ”wstrzymał słońce i ruszył ziemię”. Niech Wam przypomina również zawsze i to, że ”polskie wydało Go plemię”.

Prof. dr Witold Łukaszewicz

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, delegatura w Bydgoszczy
– 069/1297, t. 3, Sprawa obiektowa kryptonim „Zapora”.
– 001/356, t. 2,teczka pracy TW „Mikołaja Ryńskiego”.

Źródła opublikowane

Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1972, red. W. Borodziej, współpr. P. Długolecki, Warszawa 2005.

Opracowania

Bohr I., *Astronaucci misji Apollo 15 w Toruniu (19 stycznia 1972 roku). Wizyta w cieniu geopolityki*, Toruń 2021, praca dyplomowa.

- Bohr I., *Astronauci pod szczególnym nadzorem, czyli kulisy toruńskiej wizyty zdobywców Księżyca*, Nowości: Dziennik Toruński, 20 stycznia 2021, s. 6, <<https://nowosci.com.pl/torun-amerykanscy-astronauci-pod-szczegolnym-nadzorem-kulisy-wizyty-z-1972-roku-dlaczego-przeszla-bez-echa/ar/c15-15396948>>,[dostęp: 20.05.2021].
- Bohr I., *Stosunki bilateralne Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej w 1972 roku na podstawie wybranych źródeł w Polskich Dokumentach Dyplomatycznych*, Koło Historii, nr 25, 2020, s. 218-230.
- Bohr R., *Uniwersytet Mikołaja Kopernika w latach 1966-1980*, [w:] *Uniwersytet Mikołaja Kopernika 1966-1980*, red. J. Bełkot, t. 1, Toruń 1992, s. 31-37.
- Brzostkiewicz S., *U stóp księżycowych Apenin*, Urania, 1971, nr 11-12, s. 277-287.
- Czyżniewski M., *Rektorzy Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*, Toruń 2015.
- Galij-Skarbińska S., *Uniwersytet wobec inwigilacji. Postawy polityczne środowiska akademickiego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu w latach 1970-1980 w świetle akt Służby Bezpieczeństwa*, Toruń 2012.
- Gorgolewski Stanisław, [w:] *Pracownicy nauki i dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu 1945-2004. Materiały do biografii*, red. S. Kalemka, opr. H. Duczkowska-Moraczewska, M. Gołombowski, R. Karpiesiuk, B. Kierzkowska, E. Talarczyk, E. Wiśniewska, Toruń 2006, s. 232.
- Iwanowska Wilhelmina, [w:] *Pracownicy nauki i dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu 1945-2004. Materiały do biografii*, red. S. Kalemka, opr. H. Duczkowska-Moraczewska, M. Gołombowski, R. Karpiesiuk, B. Kierzkowska, E. Talarczyk, E. Wiśniewska, Toruń 2006, s. 281-282.
- Kalemka Sławomir (Robert), [w:] *Pracownicy nauki i dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu 1945-2004. Materiały do biografii*, red. S. Kalemka, opr. H. Duczkowska-Moraczewska, M. Gołombowski, R. Karpiesiuk, B. Kierzkowska, E. Talarczyk, E. Wiśniewska, Toruń 2006, s. 317-318.
- Kalemka S., *Witold Łukaszewicz: rys biograficzny*, Toruń 1978.
- Kissinger H., *Dyplomacja*, Warszawa 1996.
- Lewalski K., *Witold Łukaszewicz (1911-1975)*, [w:] *Słownik biograficzny historyków Uniwersytetu Gdańskiego*, red. E. Koka, Z. Opacki, Gdańsk 2020, s. 237-251.
- Polak W., *Obchody pięćsetlecia urodzin Mikołaja Kopernika w 1973 roku w Toruniu*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 2013, nr 3, s. 573-584.

- Pszczółkowski M., *Kampus UMK zabytkiem*, Głos Uczelni, R. 29, 2020, nr 1-2, s. 42-49.
- Serczyk J., *Punkty zwrotne w dziejach Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. W pięćdziesiątą rocznicę erygowania*, Zapiski Historyczne, t. 60: 1995, z. 4, s. 411-444.
- Supruniuk A., Supruniuk M., *Akademickie zwyczaje, ceremonial, insygnia i stroje UMK, II*, Głos Uczelni, 2020, nr 11-12, s. 72-83.
- Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu. Projekt i realizacja*, red. B. Popławski, Warszawa 1974.

Internet

- Apollo 15 in depth*, [w:] *NASA Science. Solar System Exploration*, <https://solarsystem.nasa.gov/missions/apollo-15/in-depth/>, [dostęp: 20.05.2021].
- Apollo space program*, [w:] *Encyclopædia Britannica*, <https://www.britannica.com/science/Apollo-space-program>, [dostęp: 30.06.2021].
- Apollo 15: In The Mountains of The Moon (1971)*, <https://www.youtube.com/watch?v=xhLkDOEPWzA>, [dostęp: 15.05.2021].
- Borawska T., *Prusy Królewskie – ojczyzna Kopernika*, [w:] *Kopernikański Portal Naukowy Nicolaus Copernicus Thorunensis*, <http://copernicus.torun.pl/biografia/1473-1491/1/>, [dostęp: 10.05.2021].
- <https://doczz.pl/doc/640084/1972-indeks-osobowy---polski-instytut-spraw-mi%C4%99dzynarodowych>, [dostęp: 30.06.2021].
- Nicolaus Copernicus Thorunensis. Portret toruński Mikołaja Kopernika, tempera na desce 1585*, [w:] *Kopernikański Portal Naukowy*, http://copernicus.torun.pl/galeria/wizerunki/malarstwo_i_grafika/?view=galeria2&lang=pl&file=MT_Ad_217_M_N [dostęp: 30.06.2021].